

Introducció

Albert Balcells

Pierre Vilar, desaparegut recentment, va escriure: «La història de la història seria l'exercici històric més fructífer que hom podria proposar-se». Però fins fa no gaire temps era petit l'interès per saber com s'havia escrit la nostra història i com havia evolucionat al llarg del temps. Es donava l'anomalia que el coneixement històric s'havia desenvolupat d'una manera molt notòria i, en canvi, en comparació amb els altres països, no es valorava gaire la història de la historiografia. Però ara ja comptem amb una producció considerable i ha començat a ser un aspecte reconegut dels estudis històrics.

No es tracta únicament de publicar edicions facsímils d'autors antics ni de posar a l'abast en forma impresa i transcrita les fonts bàsiques, tal com la tradició acadèmica anava fent com a continuació de la línia iniciada en el segle XIX, sinó d'estudiar en si mateixa l'obra dels historiadors d'altres èpoques, situar-la en el seu context, establir la seva posició en l'evolució del coneixement històric i, alhora, no fixar-se únicament en el grau en què ha estat superada per estudis posteriors. Això no treu que puguem tenir la sorpresa de trobar que els antics són encara d'utilitat per al coneixement històric, que, en alguns casos, allò que considerem idees o descobriments recents procedeixen d'ells, encara que sigui amb formulacions i enfocaments diferents dels actuals. Trenta-sis anys de franquisme i la pretensió de descobrir mediterranis expliquen aquestes sorpreses, que, de vegades, són una lliçó d'humilitat per als historiadors del present. Però, en principi, no es tracta de cercar inspiració ni models en l'obra d'uns historiadors que van escriure els seus llibres d'acord amb el nivell de coneixements del seu temps i amb un ventall de fonts generalment més limitat (quan no n'utilitzen alguna de destruïda o desapareguda), sinó d'estudiar aquells treballs de forma similar a com els historiadors de la literatura, de la filosofia i de les ciències experimentals i exactes treballen en els seus camps respectius.

El lector comprovarà que en un estudi aparentment tan distanciat apareixen les grans qüestions perennes: la veracitat, la independència, la perspectiva històrica, la problemàtica de lligar l'anàlisi sobre base documental amb la síntesi interpretativa. Al llarg del recorregut, un cop deixats enrere els segles dels cronistes, trobem polítics doblats d'historiadors, historiadors amb ambicions polítiques, historiadors compromesos amb un projecte polític col·lectiu i erudits be-

nemèrits però conformistes que semblen oblidar que l'historiador està inmergit en la història i no per damunt d'ella. Que la història no ha d'estar mediatitzada per les ideologies ni subordinada a elles és indiscutible, però és dubtós que sense idees es pugui escriure una història que interessi la societat més enllà del cercle restringit dels professionals i encara.

La història de la historiografia ha de restablir l'equanimitat, donar a cada un el que li correspon i no amagar les polèmiques entre historiadors en nom d'una harmonia irreal i d'un prestigi gremial a base de ressaltar només allò que els uneix. Explicar i contextualitzar sense condemnar ni justificar és la tasca reservada a la disciplina. I, sobretot, evitar deixar-se emportar per les polèmiques del passat, prenent partit anacrònicament, perquè aleshores resulta impossible la crítica històrica que reconstrueix la realitat en tota la seva complexitat. Les antigues rivalitats ja no ens afecten de la manera que afectaven els protagonistes de l'època. Naturalment que les nissagues de magisteri i de poder i les simplement ideològiques no estan gaire interessades en aquest esforç, però l'interès del progrés cultural ho reclama per sobre dels prejudicis de grup o de capelleta.

Abans dels anys vuitanta era excepcional el cas d'algú que s'hagués començat a especialitzar en historiografia catalana com Miquel Coll i Alentorn, que havia fet incursions en les èpoques més recents després d'estudiar les més remotes. Els articles de Ramon Grau i Marina López sobresurten entre les poques aportacions de les generacions nascudes a la postguerra. El més recent enlairament de la història de la historiografia tingué el seu preludi en el cicle de conferències sobre la historiografia catalana, organitzat pel Centre d'Estudis Històrics i Socials de Girona durant el darrer trimestre de 1989 i publicat l'any següent per la mateixa entitat. Un altre exponent del nou interès per la mateixa temàtica va ser l'aparició el 1993 de l'assaig d'Enric Pujol *El descrèdit de la història*, embrió del que seria la seva tesi doctoral, publicada el 2003 amb el títol *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila*. Convé dir que el cicle de conferències pronunciades a Girona el 1989 tingué lloc dins el clima polèmic, professionalment introspectiu i poc equànim que caracteritzà un determinat cercle d'historiadors i que jo vaig recollir en el llibre *La història de Catalunya a debat. Els textos d'una polèmica* (1994). Les aigües després es varen calmar. Ara el clima és diferent.

En el transcurs dels anys noranta, un conjunt de monografies sobre alguns dels historiadors del segle xx que han tingut més influència ha donat cos a la història de la historiografia catalana. Penso en el llibre del mateix Enric Pujol sobre Ferran Soldevila, en el de Josep Maria Muñoz sobre Jaume Vicens Vives o en el de Francesc Vilanova sobre Ramon d'Abadal. La publicació de dietaris o d'epistolaris, com en els casos de Soldevila i Vicens, així com la de l'epistolari de Bosch Gimpera, s'han sumat a la tasca interpretativa i biogràfica. I el que resulta més positiu de totes aquestes aportacions és que no són les primeres peces d'una galeria d'estàtues d'historiadors il·lustres, sinó que ens porten, en el seu conjunt, a una aproximació a uns personatges de carn i os, amb les seves contradiccions i limitacions, ambicions i frustracions, condicionaments i superacions. Això ha estat compatible amb la revaloració del paper i de l'obra d'alguns d'ells, com en el cas de Soldevila. S'ha començat a donar a la nostra histo-

riografia el seu just valor, sense exclusions i sense dissimular la seva pluralitat diversa, i, en certs moments, conflictiva.

Darrerament s'ha donat un pas endavant decisiu per a la temàtica que ens ocupa amb l'aparició el juny del 2003 del *Diccionari d'Historiografia Catalana*, dirigit per Antoni Simon, amb Jordi Casassas i Enric Pujol de codirectors. Comptem així amb una eina de consulta imprescindible, que ha conquerit per a aquesta branca dels estudis històrics el grau de reconeixement que li pertoca.

Els textos que componen el llibre que teniu als dits constitueixen la primera síntesi d'història de la historiografia catalana i són el resultat de les jornades científiques organitzades per encàrrec de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i celebrades a Barcelona els dies 23 i 24 d'octubre del 2003 a la Casa de la Convalescència. Les jornades pretenien donar un pas més en el sentit d'oferir una primera visió global interpretativa, que fos alhora un balanç. De la mateixa manera que existeixen fa molt de temps breviaris d'història de la literatura catalana, calia tenir quelcom equivalent per a la història de la historiografia. Amb aquestes jornades històriques s'hi ha volgut posar la primera pedra. Els límits cronològics van del període medieval més antic fins a l'inici dels anys setanta del segle xx per tal que quedés exclòs de l'obra el treball de les generacions nascudes després de la guerra civil espanyola.

A les visions generals del treball historiogràfic en èpoques successives, des dels monjos de Ripoll del segle xi fins als anys seixanta del segle xx, es van afegir sengles ponències sobre especialitats en les quals és competent la Secció Històrica de l'IEC des de la seva fundació el 1907, com ara l'arqueologia, la història del dret català, la de l'art i la de la literatura.

Som conscients que cada especialitat, sigui cronològica, sigui temàtica, mereixeria unes jornades com les que vam dedicar a la totalitat. Però més val començar modestament amb una primera visió global o introductòria. Més endavant sempre es podran eixamplar i especialitzar els continguts i qui sap si s'arribaran a convertir les jornades d'història de la historiografia en cíclics, ja que l'organització de jornades com aquestes és una de les múltiples missions de la Secció Històrica de l'IEC. No en va, el text que publiquem correspon a les quartes jornades científiques de l'Institut que organitza la seva Secció Històrico-Arqueològica. Les primeres estigueren dedicades a l'obra de Miquel Batllori, les segones estudiaren un tema tan clàssic dins la institució com el dels catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana, i les terceres tractaren de Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània. Totes tres han estat publicades. Dins el número d'ordre de l'Institut d'Estudis Catalans, les que el lector té a les mans són les dissetenes jornades científiques, ja que aquesta mena de reunions volen abastar els més diversos camps del coneixement, atès que l'IEC no és només una acadèmia de la llengua catalana ni tampoc és únicament una acadèmia catalana de la història. Al costat de les Seccions Històrica i Filològica, l'Institut compta amb una Secció de Filosofia i Ciències Socials, una de Ciències Biològiques i una de Ciències i Tecnologia.

De la mateixa manera que, com ja he apuntat anteriorment, s'ha combinat l'anàlisi cronològica amb l'anàlisi temàtica, un altre dels criteris bàsics seguits ha estat el de procurar que l'es-

tudi englobés la totalitat de l'àmbit lingüísticocultural català i que no es limités únicament a la Catalunya-Principat. És indubtable l'interès científic que representa una visió global i integrada de l'evolució de la historiografia catalana en tota la seva àrea lingüísticocultural, raó per la qual volem insistir-hi de manera especial en aquest apartat introductori.

Certament una tal visió es fa imprescindible en l'anàlisi del període medieval; si no, les mateixes quatre grans cròniques dels segles XIII i XIV serien senzillament incomprendibles. Com ho seria, d'incomprendible, una figura com Ramon Muntaner. Però també és igualment necessària aquesta anàlisi global, quan abordem els temps moderns i l'època contemporània, Així, la puixant Il·lustració valenciana encapçalada per Gregori Maians no pot ser completament desvinculada del moviment il·lustrat dels altres territoris catalans. Miquel Batllori, que estudià la relació de Maians amb d'altres intel·lectuals del Principat, afirmà al seu llibre *Galeria de personatges* (1975) que «contra el que hom podia esperar-se, el segle XVIII, en l'ordre cultural, representa un acostament entre ambdós països, més acusat que en els segles precedents».

Els contactes i paral·lelismes es multipliquen quan avancen els temps. Així, quan entrem en l'anàlisi del romanticisme i de la Renaixença literària, que és quan es comença a desenvolupar a casa nostra, com arreu, la concepció contemporània de la història, veiem que, a València, Vicent Boix recreava en clau liberal la història valenciana igual que feia amb la del Principat el seu amic Víctor Balaguer a Barcelona. Balaguer, en canvi, polemitzava, a mitjan anys seixanta, amb Teodor Llorente, el patriarca de la Renaixença a València, perquè aquest considerava que la Renaixença a Catalunya estava massa polititzada, com a mínim aquella que no coincidia amb plantejaments conservadors similars als del mateix Llorente. Vicent Boix elaborà autònomament un repertori de tesis pel que fa al País Valencià, que guarden un perfecte paral·lelisme amb les que Víctor Balaguer establia per a Catalunya. Entre aquestes tesis de Boix trobem la del rei Jaume I com a fundador heroic del poble valencià; els furs interpretats com una tradició constitucionalista enfront de la versió del tradicionalisme antiliberal; les Germanies de 1520 com a revolta popular contra el feudalisme i contra un absolutisme imposat per un rei estranger des de la Corona de Castella, ja sotmesa al despotisme; les llibertats del municipi medieval com a precedent del municipalisme propi del progressisme i del provincialisme insurreccional valencià del XIX; la derrota en la guerra de Successió espanyola com la decadència, de la qual el poble valencià començà a sortir amb la guerra contra la dominació napoleònica. El model de govern defensat per a Espanya que Boix proposava el 1869 era la «monarquia paccionada de Aragón», i considerava que era la «más española y nacional».

La *Historia de la Ciudad y Reyno de Valencia* que Vicent Boix publicà en tres volums entre 1845 i 1847 (reeditada el 1980) és anterior a l'edició de la *Historia de Cataluña y la Corona de Aragón* (1860-1863) de Víctor Balaguer, que amb el mateix Boix i l'aragonès Jerónimo Borao va fundar el periòdic progressista *La Corona de Aragón*, publicat a Barcelona entre 1854 i 1856. Allò era en certa manera un precedent menor del Pacte de Tortosa, promogut tretze anys després, el 1869, per Valentí Almirall entre els republicans federals de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i Aragó, un pacte al qual Pi Margall respongué amb el pacte nacional a escala espanyola.

Vicent Boix divulgà les seves tesis per mitjà de novel·les històriques i va concórrer als Jocs Florals de Barcelona amb el pseudònim de *Lo Trobador del Túria*. Criticada la seva obra per la historiografia posterior, sovint en nom d'una imparcialitat només aparent, caldria esperar als anys seixanta del segle xx per a tenir unes síntesis de la història del País Valencià de l'envergadura de la que Vicent Boix va escriure més de cent anys abans.

A l'extrem ideològicament contrari, però contribuïnt també decisivament a la pròpia història, tenim Josep Maria Quadrado, arxiver de l'Arxiu del Regne de Mallorca, amic i corresponsal de Milà i Fontanals, de Rubió i Ors i de Piferrer. Amb aquest darrer col·laborà en l'obra *Recuerdos y bellezas de España*, de la mateixa manera que Quadrado participà també en l'empresa política i ideològica muntada a Madrid per Jaume Balmes, amb el qual compartia la defensa de la unitat catòlica contra la llibertat de cultes. Com Balaguer i Boix, Quadrado volgué donar la seva visió de síntesi de les Illes Balears, feta, però, des dels paràmetres del seu pensament conservador. Una limitació de Quadrado radica a haver creat els fonaments de la història particularista balear, sense tenir com a base un projecte regionalista. L'altra és que, després d'haver reconegut l'arrel de la revolta popular mallorquina en injustícies socials al seu llibre de 1847 *Forenses y ciudadanos*, va acabar condemnant els agermanats mallorquins, que eren exaltats pels republicans en el Sexenni Democràtic.

Al marge de tot això, amb el gran volum *Islas Baleares*, de la sèrie *Recuerdos y bellezas de España*, publicat el 1888, Quadrado donà la primera síntesi d'història del Regne de Mallorca en les seves relacions amb la Corona d'Aragó i amb la posterior espanyola, i, per tant, va escriure quelcom equivalent a les obres molt anteriors de Boix per a València i de Balaguer per a Catalunya. Quadrado és reconegut com el recuperador de la memòria històrica nacional amb les seves obres sobre el període fundacional de la conquesta, el repartiment i les institucions d'autogovern de les Illes.

Si les contradiccions de Quadrado es reflectiren en la seva obra historiogràfica, no va passar el mateix amb la inseqüència política de Víctor Balaguer, que, anys després de l'aparició de la seva síntesi històrica, va acceptar ser ministre dels governs centralistes de Malcampo, Serrano i Sagasta els anys 1871, 1874 i 1886. La *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* conegué una segona edició el 1885, poc abans de començar a ser desplaçada per la *Història de Catalunya*, publicada per Antoni Aulèstia i Pijoan el 1887. El llibre d'Aulèstia és la primera síntesi en llengua catalana i enquadrada ja plenament en l'esperit del catalanisme polític.

Entrats al segle xx, amb els nous corrents que representen ja la contemporaneïtat historiogràfica, els contactes i similituds no fan sinó multiplicar-se entre els historiadors d'arreu de l'àmbit lingüísticocultural català. Així, una figura com Josep Sanchis Sivera és indestruïble dels ideals historiogràfics dels noucentistes que configuraren l'equip de l'Institut d'Estudis Catalans, al qual el canonge valencià pertanyia ja des del 1916. I l'esperit del nou-cents fou comú als més importants intel·lectuals illencs, tant pel que fa als establerts a Barcelona, com, per exemple, Miquel dels Sants Oliver o Joan Estelrich, com pels que desenvoluparen la seva obra a la seva terra nadiua.

Encara més evidents foren els vincles d'unió i de relació durant l'etapa republicana, quan molts dels historiadors d'arreu de l'espai català compartiren uns mateixos ideals d'autogovern i afermaren la unitat lingüísticocultural. Aleshores, fins i tot arribem a trobar el terme «països catalans» en els escrits de preguerra d'un Ferran Soldevila.

Els vincles establerts entre el conjunt del territori catalans al llarg del segle XIX i principis del segle XX foren tan fermes que ni la dictadura del general Primo de Rivera ni la molt més llarga i dura del general Franco els pogueren tallar definitivament. Així, fins i tot en ple franquisme, existí una represa cultural comuna que es revelà ben madura als anys cinquanta i que tingué com a principal exponent la figura de Joan Fuster. Efectivament, l'obra fusteriana suposà un replantejament del conjunt de l'espai català i fou decisiva en la presa de consciència nacional del País Valencià. Però també cal dir que, alhora que influïen a Catalunya els llibres de Fuster editats a Barcelona, des de *Nosaltres els valencians* (1962) a la seva història de la literatura catalana contemporània (1972), en el desvetllament valencià hi participaren significatius historiadors de Catalunya que professaren a la Universitat de València dels anys seixanta, com fou el cas de Joan Reglà, Miquel Tarradell, Emili Giralt i Ernest Lluch.

Tot i que les limitacions cronològiques adoptades no consideren aquí els anys de la institucionalització autonòmica finisecular, cal assenyalar que, malgrat l'explícita oposició de diferents sectors, la relació intel·lectual entre historiadors de tot l'àmbit ha conegut segurament una intensitat que no s'havia produït mai fins aleshores. Crec que aquestes jornades han servit per a evidenciar-la i estimular-la. No debades l'Institut mateix ha fet de la defensa de la unitat de l'àmbit lingüísticocultural una de les seves principals raons fundacionals i una de les seves apostes de futur més decidides.